Digitally signed by www.kurdistannet.org
cn=www.kurdistannet.org, o=Kurdistan Net, c=US
Date: 2002.07.22 20:30:33 +01'00'
Reason: <none>
Kurdistan Net Neti Hemwane

کەرکووک
لە دوو ڕۆماندا

حەمەسەعید حەسەن

شیعر پەرۆشییە بۆ ڕابردوو، هەنووکە چیرۆک هونەری باڵایە. شیعر خەو بە دنیای جوانی دێرینەوە دەبینێت، چیرۆک بیر لە ڕۆنانی ئایندەیەکی پرشنگدار دەکاتەوە. شیعر جڵەوشلکردنە بۆ سۆز، چیرۆک گوێڕادێرانە بۆ دەنگی عەقڵ. شیعر لە سەنگەری شمشێر دایە، چیرۆک لایەنی قەڵەم دەگرێت و دەتوانێت وەک ئایین و فەلسەفە هەڵگری بەها ئینسانییە باڵاکان بێت. شیعر سەردەمی بەسەر نەچووە، لێ هەوارە دێرینەکەی خۆی جێ هێشتووە و گەلێ هەواری تازەی دیکەی بینیوەتەوە، پشوویان تێدا بدات.

با شیعر و پەخشان بە ڕووکەش جیاوازییەکی ئەوتۆشیان لە نێواندا نەمابێ، با گەلێ جار شیعر لە سەرد بچێت، یان سەرد شیعر ئاسا خۆی بنوێنێت، با شیعر گوێ بە کێش و پاشەبەندیش نەدا، با پەخشان دەست بە داوێنی ڕیتمی شیعریشەوە بگرێت، وەلێ شیعر و سەرد بە چاوپۆشین لەوەی گوێ بە ڕێسا دێرینەکان دەدەن یان نا، هەمیشە جیاوازن، ئەوی لێکیان جودا دەکاتەوە، شێوازی دەربڕین نییە، ئەو ڕوانین و مەبەستانەیە کە لەو دیو شێوازی دەربڕینەوە خۆیان مەڵاس داوە.

گلوبالیزم ئەگەرچی بە پلەی یەکەم ئامانجێکی ئابووریی لە پشتەوەیە، لێ کاریگەرێتییەکی مەزنی لەسەر ئەدەب و هونەر، بە ڕۆمانیشەوە هەیە. لە کاتێکدا زلهێزەکان لە سێبەری بەجیهانیبووندا لە هەوڵی سڕینەوەی ناسنامە و کولتووری گەلانی بچووک دان، چیرۆک ئەگەر ڕەنگدانەوەی کولتوور و تایبەتمەندییەکانی میللەتێک بێت، نەک هەر دەتوانێت ڕێ لەو هەوڵە بگرێت، بەڵکوو وەک چۆن کاریگەرێتی کولتووری گەلانی پێوەیە، دەتوانێت کار لە کولتووری گەلانیش بکات. نووسەرە هەرە ناودارەکانی دنیا ئەوانەن کە چیرۆکیان هەڵگری کولتووری میللەتەکەیانە. کەس هەیە لە دەستۆفسکی ڕووسیتر، لە کازانتزاکی یۆنانیتر، لە نەجیب مەحفووز میسریتر، یان لە تەییب ساڵح سوودانیتر؟ هەر ئەو هۆکارەشە وای کردووە، ئەوانە لەسەر ئاستی جیهان بناسرێن.

ئەگەر بەجیهانبوون لە بواری ڕۆماندا ئەو بەرهەمانە بن کە حاڵی حازر لەسەر ئاستی دنیا کاریگەرێتی و بوونی خۆیان سەلماندووە، ئەوا ڕۆمانی کوردی، نەک هەر فرێ دراوەتە دەرەوەی بازنەی ئەدەبی جیهانییەوە، بەڵکوو لە بەشێکی گرنگ لە نموونەکانیدا وەک لاورگە بەسەر ئەدەبی جیهانییەوە دەلەوەڕێت. کورد کە هێشتا وەک ئینسان نەیتوانیوە جیهانبوونی خۆی بسەلمێنێت، ئاخۆ پێی دەکرێت ئەدەبێکی جیهانی بەرهەم بهێنێت؟

بەشێک لە نووسەرانی سەر بەو میللەتانەی سەردەمانێک وڵاتەکەیان کۆلۆنی بووە، هەنووکە چیرۆکێک دەنووسن، کە دەکەوێتە خانەی پۆست کۆلۆنیالیزمەوە، نووسەری کورد ئێستاش ئەوی دەینووسێت، کەم و زۆر دەکەوێتە خانەی ئەدەبی بەرگرییەوە. لە ڕوانگەی مارت ڕۆبیرەوە پێوەندییەکی دیالێکتیکی لە نێوان ڕۆمان و دیموکراتیدا هەیە، ئەو پێی وایە سەرهەڵدانی ڕۆمان بە بوونی دیموکراتییەوە پەیوەستە. مۆدێرنێتە کە ماڵئاوایی کردنە لە تاکڕەوی و زاڵبوونی فرەلایەنییە، قۆناغی گەشەسەندنی ڕۆمانیشە. شیعر دەنگی تاکێکە، ڕۆمان فرەدەنگی دەچەسپێنێت.

ڕۆمان بۆ لێکدانەوەی دیاردە کۆمەڵایەتییەکان پشت بە لێکدانەوەی مێژوویی و لۆگیکی زانستی نابەستێت، ئاخر گێڕانەوەش لۆگیکی تایبەتی هەیە. ڕۆماننووس بایەخ بە مێژوو دەدات، بەڵام وەک مێژوونووسان خۆی لە بازنەی سەرچاوە دیرۆکییەکاندا بەند ناکات، بەڵکوو وتوێژ لەتەک مێژوودا دەکات، ڕەخنەی لێ دەگرێت، لە ئاسۆیەکی فراونترەوە سەرنجی دەدات و لەبەر ڕۆشنایی تیشکی چرای

www.kurdistannet.org

فانتازیادا دەیخوێنێتەوە. ئەلکسەندەر دوما (١٨٠٢ ـ ١٨٧٠) سەبارەت بە ڕۆمانی هەنریی هەشتەم دەڵێت: (ڕۆڵی هەنریی هەشتەم لە بزمارێک زێتر نەبوو، من تابلۆی ڕۆمانەکەمم پێدا هەڵواسی.) بە هۆی ئەو ڕستەیەی ئەلکساندەر دۆماوە دەشێت هەست بە جیاوازی نێوان خوێندنەوەی ڕۆماننووس و دیرۆکنووس بۆ مێژوو بکەین.

کارەکتەر لە ڕۆمانی مێژووییدا کە واڵتەر سکۆت (١٧٧١ ـ ١٨٢٣) داهێنەرێتی، وەک چۆن دەشێ کەسایەتییەکی ڕاستەقینە بێت، هەروەها دەگونجێ زادەی خەیاڵی نووسەر بێت. ڕۆمانی مێژوویی با بە ناخی ڕابردووی دووریشدا ڕۆ بچێ، وەلێ هێندە بە قووڵی بە ئێستاوە پەیوەست دەبێت، تا ئەو ئاستەی دەتوانین بڵێین: (مێژوونووس باسی ڕابردوو دەکا، بەڵام ڕۆماننووس مێژووی ئێستا دەنووسێتەوە. مێژوو ڕۆمانێکە رووی داوە، ڕۆمان مێژوویەکە دەشێت رووی دابێت یان روو بدات.)(١)

ڕۆماننووس ئەو وردەکارییانە دەنووسێتەوە کە مێژوونووس فەرامۆشیان دەکات. مێژوونووس باسی شتە گشتییەکان دەکات، ڕۆماننووس لە ڕێی نیشاندانی چارەنووسی تاکەکەسێکەوە، کۆمەڵگایەکمان پێ دەناسێنێت. ئێمە لە ڕێی برایانی کرامازۆفەوە رووسیامان ناسی. ئیسرائیل هەموو فەلەستین خاپوور بکا، ئەو وڵاتە لە ڕۆمانەکانی غەسان کەنفانیدا ژیانی لێ دەتکێ. ڕۆمان بەربەستێکە بوار نادات، داگیرکەر مێژووی گەلێکی بندەستی بسڕێتەوە، موساد بایەخی ڕۆمانی دەزانی، بۆیە غەسان کەنفانی تیرۆر کرد.

دەستنیشانکردنی ئەو خەسڵەتە هونەرییانەی وا لە بەرهەمێک دەکەن، بکەوێتە خانەی دەقێکی ئەدەبییەوە، ئەرکی یەکەم و سەرەکیی ڕەخنەگرە. جێبەجێکردنی ئەو ئەرکە گرنگە، بێ سەرنجدانی بەرهەمی ئەدەبی وەک زیندەوەرێکی کۆمەڵایەتی لە زەمان و زەمینێکی دیاریکراودا نایەتە دی. دەق چ کاریگەرێتییەک لەسەر هەست و سۆزی خوێنەر (نەک عەقڵی) جێ دەهێڵێت، ستانلی فیش تەنیا گرنگی بەو لایەنەی دەق دەدات. خوێنەر لاپەڕەیەکی سپی نییە، نووسەر چی بخوازێت، ئەوەی لەسەر بنووسێت، مانای دەق بە نیازی نووسەرەوە بەند نییە، بە چۆنێتی وەرگرتن و پەرچەکرداری خوێنەرەوە بەندە.

ئەدەبی سەرسووڕهێن واقیع تێکەڵ بە زیدەڕۆیی، پارادۆکس و گاڵتەجاڕی دەکات و لەژێر هەمان ڕەشماڵدا، ئایین و فەلسەفە و بیروباوەڕ کۆ دەکاتەوە. لە ئەدەبی سەرسووڕهێندا خوێنەر دووچاری ئەوقبوون دەبێت، خەیاڵ باڵادەستە و بۆ لێکدانەوەی دیاردە سروشتییەکان هانا بۆ ئەفسانە، ئایین، کەلەپووری ناوچەیی و خەون دەبرێت. ئەدەبی سەرسووڕهێن گۆمە مەندەکان دەشڵەقێنێت، ناکۆکی لەو دیاردانەدا نیشان دەدا کە بە ڕواڵەت کۆک دەنوێنن و بزووتنەوە بەو شتانە دەبەخشێت کە لە جێی خۆیاندا جێگیرن.(٢)

فازیل عەززاوی چونکە خاوەنی پاشخانێکی ڕۆشنبیریی دەوڵەمەندە، لە ڕۆمانی (اخر الملائكة)دا کۆمەڵێ کارەکتەری ئەفراندووە کە بە زیندوویی لە یادەوەریی خوێنەردا دەمێننەوە، لەوانە: حەمید نایلۆن، بورهان و مەلا زێنەلعابدین. ئەو نەک هەر هونەرمەندانە هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەفسانەدا کردووە، بەڵکوو گەلێک جار ئەفسانەی داهێناوە. ڕۆمانەکەی نموونەیەکی باڵای ئەدەبی ڕیالیزمی ئەفسووناوییە. هەمیشە هونەرمەندانە کەلەپووری ناوچەکەی لە قازانجی ڕەوتی بەرەو لوتکەبردنی ڕۆمانەکەیدا بەگەڕ خستووە. بەو ئاسانییەی مەلێک ئەم چڵ و ئەو چڵ دەکات، ئەویش لە نێوان شتە ئاسایی و نائاساییەکاندا، سروشتی و ناسروشتییەکاندا، واقیع و خەیاڵدا ئەمبەر و ئەوبەر دەکات، بە جۆرێک کە خوێنەر ناتوانێت سنووری نێوان ئەو شتانەی روویان داوە و ئەوانەی دەشێت روو بدەن، دەستنیشان بکات.

لە هەردوو ڕۆمانی (هەڵکشان بەرەو لوتکەی عەبدوڵڵا سەڕاج) و (دوا فریشتەکانی فازیل عەززاوی)دا شار کەرکووکە و ئەو دوو نووسەرە کەرکووکییەش لە دوو ڕوانگەی جیاوازەوە، وەک ڕۆماننووس مێژووی شاری کەرکووک دەگێڕنەوە. ئەگەرچی ناکرێ وەک بەڵگەنامە سەرنجی کاری ئەدەبی بدرێ، وەلێ ئەمە بەو

www.kurdistannet.org

مانایە نییە، کە ڕۆمان هیچ پێوەندییەکی بە دیرۆکەوە نییە. مارکس بە هۆی چیرۆکەکانی بەلزاکەوە فەرەنسای ناسیوە. خوێنەر لەو دوو ڕۆمانەوە ئاشنایەتییەکی باش لەگەڵ کەرکووکی پەنجا ساڵێک لەمەوبەردا پەیدا دەکات. بە خوێندنەوەی ئەو دوو ڕۆمانە گومانمان لەوە نامێنێ (چیرۆکنووس ئەو شتانە دەگێڕێتەوە کە مێژوونووس فەرامۆشیان دەکا.)

حەننا بەتاتۆ دەنووسێت: (کەرکووک تا ڕابردوویەکی نزیک شارێکی بە تەواوی مانای وشەکەوە تورکی بوو. کورد هێدی هێدی لە گوندەکانی دەوروبەریەوە ڕوویان تێ کرد. پێوەندیی پتەوی نێوان کەرکووک و تورکیا و خۆڕاگری خەڵکی شارەکە نەبوونایە ئەویش وەک هەولێری بەسەر دەهات، لە شارێکی تورکییەوە دەبووە شارێکی کوردی.)(٣) لە ڕوانگەی حەننا بەتاتۆوە هەولێریش شارێکی تورکی بووە و هێدی هێدی بە شێوەیەکی ئاشتی ناسنامەی خۆی لە دەست داوە، بەڵام کەرکووک گەرچی کورد قەسابخانەی بۆ خەڵکە تورکمانەکەی سازکردووە و لە ناوەڕاستی تەممووزی ١٩٥٩دا بیست کەسی لێ کوشتوون، وەلێ هەر توانیویێتی ناسنامەی تورکی خۆی بپارێزێت.

شوێن لە (دوا فریشتەکان)ی (فازیل عەززاوی)دا گەڕەکی چوقوری شاری کەرکووکە. نووسەر بەشێک لە مێژووی سەدەی ڕابردووی ئەو شارەی لە ڕۆمانێکدا کە بە هەق شیاوی بایەخ پێدانە بەرجەستە کردووە. پار هاوین کە لە هەولێر ڕۆژنامەنووسێکی کورد لە فازیل عەززاوی دەپرسێت: هەست چۆنە کە گەڕاویتەوە بۆ کوردستانی ئازاد؟ دەڵێت: من بۆ وڵاتی خۆم، بۆ عێراق گەڕاومەتەوە. فازیل لە هەمان تێڕوانینەوە مێژووی شاری کەرکووک دەگێڕێتەوە. لە ڕۆمانەکەیدا بە دیواری زۆربەی ماڵەکانی کەرکووکەوە، وێنەی ئەتاتورک بە پۆشاکی سەربازییەوە هەڵواسراوە.(٤) ئەو وای نیشان دەدات کە کورد لە کەرکووک لە چەند خێزانێکی بەو شارە نامۆ، زێتر نین و هێندە کەمئاوەزیشن، جیاوازیی لە نێوان قالۆنچە و مێوژدا ناکەن. نووسەر بەردەوام زێدەڕۆیی لە سووک سەرنجدانی کورد و باڵا نیشاندانی تورکماندا دەکات. ئەو پێی وایە لەبەر چاوی کاڵی تورکمان نەبووایە، خوا بارانی بەسەر کەرکووکدا نەدەباراند.(٥) ئەوی هیچ سەبارەت بە دیمۆگرافیا و مێژووی کەرکووک نەزانێت و ئەو ڕۆمانە بخوێنێتەوە، کەرکووکی بە شارێکی تورکمان دێتە پێش چاو. بە ڕۆمانەکەوە کە شوێن تێیدا شارێکە زۆربەی دانیشتووانی کوردن، کولتووری تورکمان زاڵە. گەڕەک گەڕەکێکی تورکنشینە، گۆرانی: قۆرییاتە و تەنانەت خەباتگێڕانیش لە دژی ئیمپریالیزمی بەریتانیایی تەنیا تورکمانن. تەنانەت حەمید نایلۆنی قارەمانی ڕۆمانەکە گەرچی دەتوانێت بە کوردی بدوێت، بەڵام خۆی دەبێژێت، نیوەم عەرەب و نیوەم تورکمانە. ل.٢٤٠ فازیل دەنووسێت: (کورد حەمید نایلۆنی بە کورد و عەرەب بە عەرەب و تورکمانیش بە تورکمانی دەزانی، هیچ لایەکیشیان لەسەر بەڵگەی مێژوویی پەکیان نەدەکەوت. ل.٢٧٠) ئەمەش لە باشترین لێکدانەوەدا جەختکردنە لەسەر ئەوەی کەرکووک چەند شارێکی کوردییە، لای کەم هێندەش عەرەبی و تورکمانییە.

لە دوا فریشتەکانی فازیل عەززاویدا: ئەو ڕۆژنامەیەی لە کەرکووک دەردەچێت، هەمیشە سەرگوتارەکەی جەخت لەسەر ئەوە دەکا کە کەرکووک شارێکی تورکمانییە. ل ١٣٧ تورکمانەکان گاڵتە بە گەنجە کوردە شەڕواڵفشە بێئیشەکان، (ئەوانەی هەر لە بۆشایی ورد دەبنەوە و چاوەڕێی هیچن،) دەکەن و ناتۆرەی (باڵۆن)یان دوا دەخەن. ل ٢٣٣ کە نوێنەرانی شاری کەرکووک سەردانی شای عێراق دەکەن، وەفدەکە تەنیا لە تورک و عەرەب پێک دێت. ل١٣٧ وەفدەکە لە کن شا، باس لەوە دەکەن کە کۆمپانیای نەوتی کەرکووک خەریکە ڕێگاوبان بە ناوەندی گۆڕستانی شاردا ببات و ئەمانیش بۆ داکۆکیکردن لە کەرامەتی مردووکانیان هاتوون، (شا)ش پێیان دەڵێت: بۆ زیندووەکان خۆیان کەرامەتیان ماوە، تا داکۆکی لە کەرامەتی مردووەکان بکەن! ل.١٦٠

فازل عەززاوی بەو پەڕی گاڵتەجاڕییەوە وێنەی خەباتی نهێنیی شیوعییەکانی کەرکووک، چونکە کورد

www.kurdistannet.org

بوون، دەکێشێت. سمێڵی ستالین سیمبۆلی خەباتی نیشتمانی بوو. ل٧٢ کە ستالین مرد، کۆمۆنیستەکان لە مزگەوتێکی قەرەتەپەدا پرسەیان بۆ گێرا و فاتیحایان بۆ گیانی خاوێنی ڕەوانە کرد. ل٢٣٤ سالی قارەمانی ئەشکەنجە! کە مەبەستی بەهادین نوورییە،(٦) خۆی ڕووت دەکاتەوە و شوێنەواری ئەشکەنجە نیشانی خەڵک دەدات، ل٢٣٩ شیوعییەکان بەردەوام ستایشی خۆیان دەکەن. ل٢٤٣ شیوعییەکان دەیانگوت: پەت هەبێت، کوودەتا نابێت. ل٣٢٢ شیوعییەکان دەیاننووسی: (ماکو مهر، بس هالشهر، ذبوا القاضی بالنهر.ل٣٢٤)* مانگرتنی گاورباغی کە یەکێکە لە سەروەرییەکانی کۆمۆنیستەکان، ئاخر ئەوان ڕێبەری بوون، لای فازیل بە (هەلاتن)ی کرێکاران دوای ئەوەی سێزدە تەرمیان لێ بەجێ دەمێنێت، کۆتایی دێت. ل٧٨

وەک بە هەردوو ڕۆمانەکەوە دیارە خەڵکە موسڵمانەکەی کەرکووک بەردەوام سووکایەتییان بە جوولەکە کە لە هەردوو گەڕەکی پیریادی و موسوڵلا نیشتەجێ بوون، کردووە. (شەممووان ئەوان بۆ عەسای موسا دەگەڕان و ئێمەش بەردەبارانمان دەکردن، هەڵکشان بەرەو لوتکە ل١٣٠) (جوولەکە هەمیشە بەو هیوایەی شتێک بدۆزنەوە، سەیری زەوی دەکەن، تەنیا کاتێک سەر هەڵدەبڕن، کە لە خودا بپاڕێنەوە، وڵاتی موسڵمانان کاول بکا. دوا فریشتەکان ل٤٧)

عەبدوڵلا سەڕاج دەنووسێت: (ڕەگی بنیادەم لە گۆڕستانە، بۆیە هەر کەسێک ئەو جێگایەی پێ خۆشە کە کەسوکاری لێ ناشتووە.)(٧) لەم دوایییەدا ڕژێمی بەعس پارەیەکی باشی دەدا بەو عەرەبانەی بە ئێسک و پرووسکی مردووەکانیانەوە لە کەرکووکدا نێشتەجێ دەبوون. دەبێ ئەو باڵدارانە بۆ کوێ کۆچ بکەن؟ هەڵکشان بەرەو لوتکە کە ١٩٨٤ نووسراوە و ١٩٨٩ چاپ کراوە، بەو پرسیارە کۆتایی دێت، کە ڕاکێشانی سەرنجی خوێنەرە، بۆ ئەو چارەنووسە بزرەی چاوەڕێی ئەو کوردانە دەکا، دەبنە قوربانیی دەستی ڕاگوێزان. میلان کوندێرا دەبێژێت: (ململانێی ڕاستەقینەی نێوان دەسەلات و خەڵک، ململانێیە لە نێوان یادەوەری و لەبیرچوونەوەدا.) هەر بۆیە بەردەوام دەسەلات گەرەکی بووە، ئەوە لە بیری کورد بباتەوە کە کەرکووک کوردستانە.

ستۆکهۆڵم کارەکتەرێکی سەرەکیی کارەکانی یالمار سوێدەربێرییە، لە: دوکتۆر گلاس (١٩٠٥) و گەمە ڕاستەقینەکە (١٩١٢) دا، گەلێ وێنەی زیندووی شەقام و باخچە و بارەکانی ستۆکهۆڵمی کێشاوە. شوێن لای جۆیس: دیبلن، دیکنز: لەندەن، نەجیب مەحفووز: قاهیرە، حسێن عارف: سلێمانی و لە ڕۆمانی (هەڵکشان بەرەو لوتکە)ی عەبدوڵلا سەڕاجدا کەرکووکە.

کەرکووک کارەکتەری سەرەکیی ڕۆمانەکەیە. ڕۆماننووس هێندە شارەزای کەرکووکە، ئەوی کەرکووکیشی نەبینیبێت، دوای خوێندنەوەی هەڵکشان بەرەو لوتکە وا هەست دەکات، چەندین جار سەردانی ئەو شارەی کردووە. ئەویشی خەڵکی ئەو شارە بێت، لەو ڕۆمانەوە ئاشنایەتییەکی قووڵتر لەگەڵ زێدەکەیدا پەیدا دەکا، ئاخر سەڕاج بە دوو چاوی تیژی (هەڵۆیەکی سپیی وەک چوری شیرەوە) سەرنجی کەرکووکی داوە، وەک کۆمەڵناسێکی کارامە ماڵە هەژارنشینەکانی گەڕەکە میللییەکانی بەسەر کردووەتەوە و وەک دەروونناسێکی لێهاتوو بە ناخی قارەمانەکانیدا شۆڕ بووەتەوە.

چیرۆکنووس خوێنەر بە هەموو گەڕەک، کۆلان، بازاڕ، گۆڕستان، سینەما، مەزار و باخەکانی کەرکووکدا دەگێڕێت و بە ئارافە، ئیسکان، ئیمام قاسم، شوریجە، بولاغ، بەرتەکیە، قەلا، چای، شاترلوو، موسەڵلا، تسعین، خڕی خاسە، قۆریە، گڵچییەکان، زێویە، ڕەحیماوا، ئەڵماس، گاورباخی، سەی مونجوغ، ئاخر حسێن، ئەڵلاوێردی، سەی سەروەر، پیریادی، چوارباخی ئاشنا دەکا.

دۆنکیخۆتە تەنیا گێڕانەوەی بیرەوەرییەکانی سوارچاکێکی بەدبەخت و ڕۆمانتیک نییە، سەرنجدانی مێژووی کۆمەڵگای ئەورووپاییە، لە ڕوانگەی مەتریالزمی مێژوویییەوە، خوێندنی یاسینی مەرگی شێوازێکی پێوەندییە کۆمەلایەتییەکان و مژدەی سەرهەڵدانی شێوازێکی نوێی پێکەوە ژیانە. هەڵکشان بەرەو لوتکە

www.kurdistannet.org

تەنیا وێنەگرتنی کۆڵانەکانی شاری کەرکووک و کەڵەکەکردنی کۆمەڵێ ڕووداوی ئاسایی ڕۆژانە نییە، بەشێکی گرنگە لە ئەزموونی کۆمەڵایەتیی شارێک لە نیو سەدەدا. سەڕاج تەنیا سەرقاڵی ئەوە نییە وێنەیەکی ڕۆشنی کەرکووک بکێشێت، بەڵکوو هاوزەمان لە هەوڵی ڕۆشنکردنەوەی ناخی ئینسانیش دایە و گەرەکێتی بیر لە نهێنی ژیان بکەینەوە و هیچ نەبێت لە خۆمان بپرسین: بە ڕاست ئێمە لە پێناوی چیدا دەژین؟ ئەو وەک چۆن بڕوای بە هونەر بۆ هونەر نییە، هەروەاش بڕوای بە ژیان ئیدی بە هەرچی نرخێک بێت، نییە. ئەو خوازیارە کووچە تاریکەکانی ڕۆحیشمان ڕۆشن بکاتەوە و مانایەک بە ژیانمان ببەخشێت.
سەڕاج دابونەریتی کوردەواری، ئەو ئەفسانانەی لە نێو کورددا باو بوون و ژیانی کۆمەڵایەتیی خەڵکی کوردی بە وردی بەسەر کردوونەوە. هەڵکشان بەرەو لوتکە تەنیا هەر ڕۆمان نییە، کتێبێکە تەنانەت دەکرێت وەک سەرچاوە بۆ زانیاریی لێ وەرگرتن لە بواری فۆلکلۆری کوردیدا کەڵکێکی چاکی لێ وەربگیرێت، ئاخر تژییە لە هەقایەتی گوێئاگردان، پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی دێرین.
فرۆید دەبێژێت: (ژن حەزی لە چییە؟ (30) ساڵ بە لێکۆڵینەوەی دەروونی ژنەوە خەریک بووم، وەرامی ئەو پرسیارەم بۆ نەدرایەوە.) دەشێت حەزی لە گێڕانەوەی چیرۆک بێت، ئاخر چیرۆک گیانلەبەرێکی مێ بووە، لە کەلەپووری کوردیدا ئەوە داپیرەیە کە لە گوێی ئاگردان چیرۆک دەگێڕێتەوە. لە هەزار و یەک شەوەدا چیرۆکخوان شەهرەزادە. شیعر کاری پیاو بووە، دەنا نالی ئەو حەشرەی بە مەستوورە نەدەکرد. لە هەڵکشان بەرەو لوتکەدا هەمیشە ئەوە خاتەی ژنی تۆفیقە شەوانە بە چیرۆک منداڵەکانی دەخاتە خەو.
لە هەڵکشان بەرەو لوتکەدا، نووسەر باسی تێکۆشانی چینایەتی، خەباتی نهێنی خەڵکی کەرکووک و هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلوول دەکات و تەنانەت قارەمانی ڕۆمانەکە (تۆفیق) دەبێتە پێشمەرگە و کوڕەکەشی (نەوزاد) بیر لە تەقاندنەوەی بۆرییە نەوتەکان دەکاتەوە، بەڵام نووسەر هێندە هونەرییانە ئەو باسانەی لە چوارچێوەی چیرۆک گرتووە، سانسۆری لە خشتە بردووە. (هەڵۆی سپی لە ترۆپکی چیایەکی تووشەوە هەدەڵسا و بێ ئۆقرە بەسەر شاردا باڵەفڕێی دەکرد، کە بە ئاسمانەوە دەبوو، بە تەنیا خۆی سەروەر بوو، فڕندەی دیکە خۆیان مەڵاس دەدا.) هەڵۆ کە لە هەڵکشان بەرەو لوتکەدا سیمبۆڵە بۆ پێشمەرگە، سەرجەمی ڕۆمانەکەی لەژێر چەتری بەرینی باڵەکانیدا کۆ کردووەتەوە. (زەنگی کاروان ڕایکێشام و بوومە تەتەری نێوان دێهات و شار. ل٣١٥) (مرۆڤ کاتێک مرۆڤە کە ڕووی لە هەوراز بوو. ل ٢٦٩) سەڕاج بەو جۆرە باسی سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلوول و پەیوەستبوونی قارەمانی ڕۆمانەکەی بە شۆڕشەوە دەکات.
نووسینی ڕۆمانی ژیاننامە، ئەوە نییە کە نووسەر ژیننامەی ڕۆژانەی خۆی بە هەموو وردەکارییەکانیەوە، ڕاستگۆیانە بگێڕێتەوە. چۆن بژێوی دابین دەکا؟ چی دەخوات؟ چی دەپۆشێت؟ کەی خەم دایدەگرێت؟ کەنگێ پێدەکەنیت؟ چەند ژن یان پیاوی خۆشویستووە؟ ئەوەش نییە، وەک ڕۆسۆ یان ئەندرییە جید بێ سڵکردنەوە خودی خۆت بدەیتە بەر ڕووناکی. ڕۆماننووس کە ژیننامەی خۆی دەگێڕێتەوە، هانا بۆ دەمامک دەبات. دێت لەو دیو دەمامکی چیرۆکبێژ یان یەکێک لە کارەکتەرەکانییەوە بەشێک لە بیرەوەرییەکانی خۆی دەگێڕێتەوە و هەوڵ دەدات لە بازنەی خودی خۆی وەک (تاک)ێک دەرباز ببێت و بەرەو دنیایەکی بەرینتر، بەرەو بەرجەستەکردنی خولیاکانی (کۆ) هەڵبکشێت. (٨)
دەکرێت بڵێین چیرۆکبێژ کارەکتەری سەرەکیی هەموو ڕۆمانێکە. ئەو چونکە لە هەموو جێیەکی دەقەکەدا ئامادەیە و ئاگای لە ورد و درشتی ڕووداوەکان و لە هەڵسوکەوتی هەموو کارەکتەرەکانی دیکەیە، زۆر خوێنەر پێیان وایە، چیرۆکبێژ خودی چیرۆکنووسە، بەڵام ڕاستییەکەی نووسەر نە چیرۆکبێژە، نە یەکێکە لە کارەکتەرەکان، با هەوڵی ئەوەش بدات، هەندێ لە تێڕوانینەکانی خۆی بە پردی چیرۆکبێژ یان یەکێک لە کارەکتەرەکانیدا بپەڕێنێتەوە.
چیرۆکنووس تەنانەت ئەگەر ئەزموونی (خۆ)شی بنووسێتەوە، لەو دیو دەمامکی چیرۆکبێژ یان

www.kurdistannet.org

کارەکتەرێکەوە هەموو شتێک نالێت، بەڵکوو خودی خۆی لەو پەیام و بەهایانەدا بەرجەستە دەکا کە دەقەکە دەیەوێت بیاندرکێنێت. چیرۆکنووس لە ڕێی ململانێی نێوان کارەکتەرەکانییەوە، بە هۆی ڕووداوەکانی نێو دەقەکە و چۆنێتی گێڕانەوە و گرنگی پێدانیانەوە و بە هۆی ئەو تەکنیکانەوە کە پشتیان پێ دەبەستێت، گوتاری خۆی ئاراستەی خوێنەر دەکات.(٩)

ئەگەر لە نێو کارەکتەرەکانی هەڵکشان بەرەو لوتکەدا بۆ عەبدوڵلا سەڕاج بگەڕێین، ئەوا (سالار) کە هونەرمەندێکی شێوەکارە، نزیکترین کەسە لە نووسەرەوە، ئاخر سەڕاج تەنیا هەر چیرۆکنووس نییە، لە بواری وێنەکێشانیشدا هونەرمەندێکی دەستڕەنگینە. خوێنەری هەڵکشان بەرەو لوتکە بە ئاسانی هەست بەوە دەکات، کە نووسەری ئەو ڕۆمانە لە بواری شێوەکاریدا خاوەنی چ سەلیقەیەکی وردە. نووسین کە خۆی وێنەکێشانە بە وشە، بۆ نووسەرێک کە هاوزەمان وێنەکێشێکی کارامەش بێت، بێ گومان ئەوە بە قازانجی نووسنیەکانی دەشکێتەوە. دەشێت هەر لە سۆنگەی ئەمەشەوە بێت کە ڕۆمانەکە تژییە لە وێنەی شیعری: ئاسمانی ساماڵ بە چەشنی دەبانێکی زاخاودراو دەبریسکایەوە. ل٩٥ لافاوەکە وەک دەمەگوێزانێکی تیژ ئەم شارە دەکەرتێنێ. ل١٤٤ مانگ دەمەداسوولکەیەک بوو لە جەرگی ئاسمان چەقیبوو. ل١٦٢ بروسکە، شمشێری خوایە، ملی کافران دەپەڕێنێ. ل٢٠٤ ڕۆژ لەسەرخۆ بسکە زێڕینەکەی دەهاوێتە سەر زەوی و خاک لە تیشک هەڵدەکێشێ. ل٢٤٠

لە دوا فریشتەکاندا کە گەلێک خوێندنەوە هەڵدەگرێت و دەشێت من بەد لێی حاڵی بووبێتم، نزیکترین کەس لە خودی عەززاوییەوە (بورهان)ە کە نە لە کەرکووکدا دمحەوێتەوە، نە لە تاراوگە. بورهان کەسێکە پڕ بە مانای وشەکە، شاعیر و هەر لە منداڵییەوە ئەوە بە ئاشکرا دیارە کە بۆ ئەوە لە دایک بووە، ببێتە شاعیرێکی گەورە. شاعیریان برد بۆ بەهەشت، لەوێ گۆرانیی بۆ نیشتمان دەگوت. تامەزرۆیی بۆ نیشتمان کارێ دەکا لە کۆتایی تەمەنیدا، دەست بکاتەوە ملی ڕێگای گەڕانەوە بەرەو ئەو هەوارەی بە ئارەزووی خۆی لێی هەڵاتبوو.

2002. 06. 15

(١) الروایه و التاریخ، محمد القاضی، فصول، عدد ٤ ص ٤٢ ربیع ١٩٩٨ القاهره.

(٢) بنیات العجائبی فی الروایه العربیه، شعیب حلیفی، فصول، عدد ٣ ص ١١٢ شتاء ١٩٩٧ القاهره.

(٣) حنا بطاطو، العراق الکتاب الثالث، الشیوعیون و البعثیون و الضباط الاحرار، ترجمه: عفیف الرزاز، ص ٢٢٤ بیروت ١٩٩٢ مؤسسه الابحاث العربیه.

(٤) اخر الملائکه، فاضل العزاوی، ص ٢٣ ریاض الریس للکتب و النشر ١٩٩٢ لندن.

(٥) اخر الملائکه، فاضل العزاوی، ص ٢٤

(٦) السیره الذاتیه الروائیه، یمنی العید، فصول، عدد ٤ ص ٤٢ شتاء ١٩٩٧ القاهره.

(٧) جوانب من شعریه الروایه، احمد صبره، فصول، عدد ٤ ص ٤٢ شتاء ١٩٩٧ القاهره.

(٨) الروح الحیه ـ جیل الستینات فی العراق، فاضل العزاوی ص ٤٥ دار المدی ١٩٩٧ دمشق

(٩) هەڵکشان بەرەو لوتکە، عەبدوڵلا سەڕاج، ل ٢٨٥ دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ١٩٨٩ بەغدا.

* ئەم مانگە مارەیی نییە، قازی فڕێ بدەنە چەمەوە.

www.kurdistannet.org